

Számítógépes könyvtári rendszerek a skandináv országokban különös tekintettel a dán könyvtárakra

A skandináv országokban a gépesítés fejlődése a felsőoktatási és a közművelődési könyvtárakban külön utakon jár. Ennek nagyrészt az az oka, hogy nincsenek olyan magas szintű irányító testületek, amelyeknek együttműködésre kényszerítő joga és tekintélye lenne. Szabatosan meghatározott elvek hiányában a rendszerek és fejlesztési stratégiák kaleidoszkópikus tarkasága alakult ki.

Dániában a számítógépek könyvtári célú alkalmazása a hatvanas évek közepén indult el, amikor néhány – főleg tudományos és műszaki – könyvtár megkezdte bibliográfiai rekordok létrehozását. A hetvenes évek elején a közművelődési és a kutatóintézeti, illetve felsőoktatási könyvtárak egyaránt megkezdtek a rutinműveletek gépesítésének tanulmányozását, de nem volt együttműködés a két csoport között. Ugyanez érvényes a többi skandináv országra is. A hetvenes évek végére a rendszerek az üzemszerű működés stádiumába érkeztek, és ezeket lehet most látni a különféle típusú könyvtárakban szerte Skandináviában.

Kutatóintézeti és felsőoktatási könyvtárak

A fejlődés 1984-ig

Centralizált rendszerek Dániában

A hetvenes évek közepe óta körülbelül tíz dán kutatóintézeti könyvtár katalogizálta az állományában lévő tételeket a SAMKAT nevű osztott rendszer keretében, amely most 425 000 rekordot tartalmaz. A SAMKAT rövidítés az osztott katalogizálás dán nyelvű megfelelőjéből származik. A szűkös anyagi körülmények miatt az eredetileg elképzelt nagy, teljesen integrált rendszer nem valósult meg. Az elfogadott formátum a DANMARC. A könyvtárak megvásárolják a BNB MARC és LCMARC szalagokat, valamint a Dán Nemzeti Bibliográfiától a DANMARC szalagokat. A SAMKAT adatbázis egyik mellékterméke a dán kutatóintézeti könyvtárakban fellelhető külföldi könyvek központi katalógusa 1981 óta online módon elérhető, ALBA néven ismert. A fájl nemcsak online kereshető, hanem lehetőséget ad az online katalogizálásra és a helyi (lokális) online használatra is.

1984 elején CCL (Common Command Language = egységes parancsnyelv) alapú új kereső-

rendszert vezettek be. Jelenleg új tudományos könyvtárak nem léphetnek be az osztott katalogizálási rendszerbe, de külső felhasználók kereshetnek az adatbázisban.

Centralizált rendszerek Skandináviában

A svéd kutatóintézeti könyvtárak központi rendszere a LIBRIS (Library Information System = Könyvtári Információs Rendszer). Lelőhelynyilvántartási és katalogizálási célokra tervezett osztott rendszer, nagyon hasonlít a dán SAMKAT-hoz, a stockholmi Királyi Könyvtár üzemelteti.

Norvégiában a könyvtári számítógépes rendszer neve BIBSYS. Integrált rendszer üzemeltetője a RUNIT, a trondheime egyetem számítógéppontja. Számos nagy kutatóintézeti könyvtár-állományát tartalmazza. Szerzeményezési és kölcsönzési nyilvántartást, szabad szöveges keresési lehetőséget nyújt.

Finnországban a Kutatóintézeti Könyvtárak Gépesítési Egysége működtet egy osztott katalogizálási rendszert több könyvtár számára (Finnországban a kutatóintézet könyvtárakhoz sorolják a felsőoktatási könyvtárakat is. – A szerk.)

Decentralizált rendszerek Dániában

Először azok a kutatóintézeti könyvtárak vezettek be saját, belső számítógépes rendszereket, amelyeknek hozzáférésük volt valamilyen számítógéphez. Még az osztott katalogizálási koncepció kidolgozása előtt belefogtak a gépi megoldásokba. Dánia Nemzeti Műszaki Könyvtára (DTB) Koppenhágában az ALIS (Automated Library Information System = Automatizált Könyvtári Információs Rendszer) online rendszert működteti a belső rutinműveletek kezelésére és keresési célokra. Az ALIS révén Dánia és a többi skandináv ország néhány tudományos és műszaki könyvtárának dokumentumait online lehet keresni, és eddig az egyetlen olyan rendszer Dániában, amelynek üzemszerűen működő kölcsönzési modulját online dokumentumtovábbítás (dokumentumkézbesítés) egészíti ki.

Két SAMKAT-ban részt vevő könyvtár, az Állami és Egyetemi Könyvtár Aarhusban és az Aalborg Egyetemi Könyvtár saját fájljaihoz is fel-

használják a SAMKAT rekordokat, ugyanis megvásároltak egy dán fejlesztésű miniszámítógépes online keresőrendszert. Különbőféle közigazgatási szervek néhány kisebb könyvtára is ezt a szoftvert használja egy közös számítógépen.

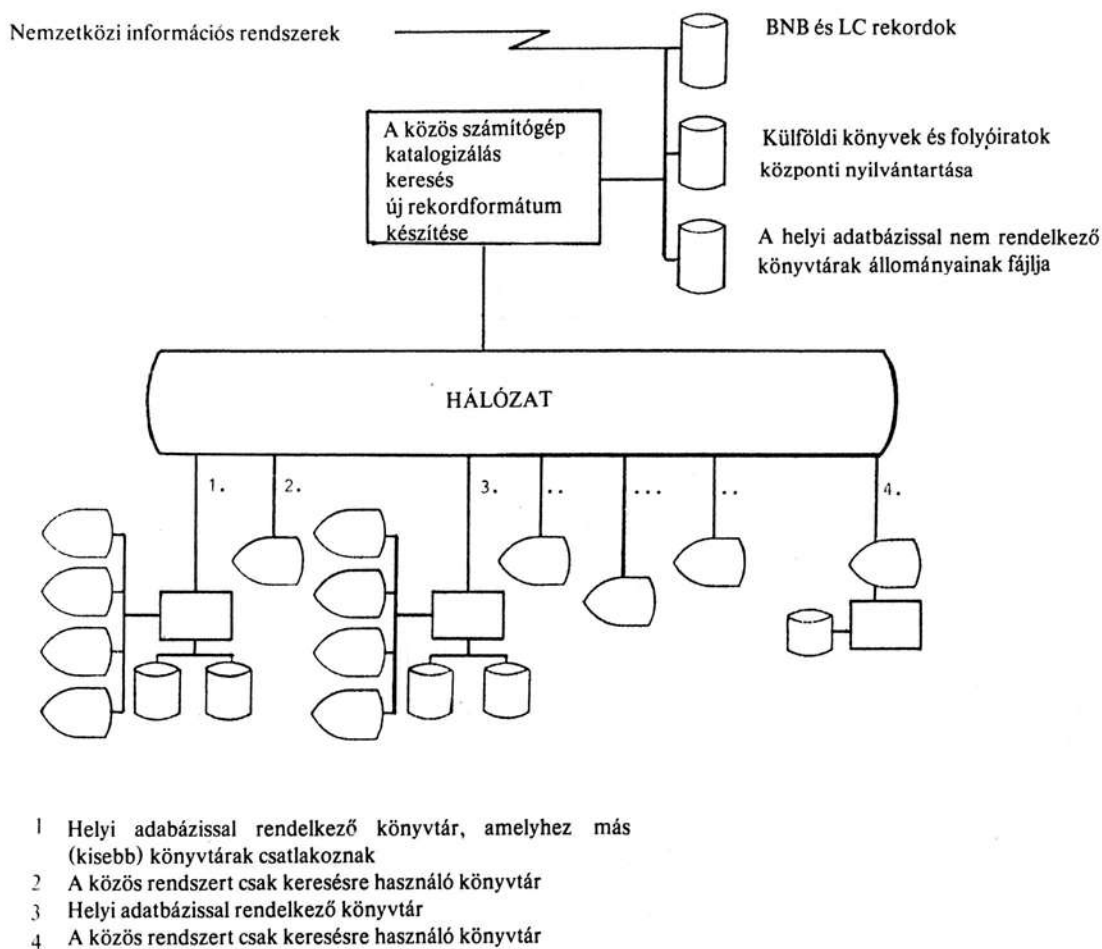
A jövő fejlődési irányzatai a dán kutatóintézeti könyvtárakban

A számítógépes rendszerek fejlesztésére vonatkozóan a következő elvekről született megegyezés:

◆ minden rendszernek online kell működnie,

- ◆ növelni kell a SAMKAT-ban részt vevő könyvtárak számát,
- ◆ a belső rutinműveleteket decentralizálni kell,
- ◆ a rendszereket össze kell kapcsolni, hálózatba szervezvéen őket.

A hálózatok (1. ábra) különböző technikai megoldásokat engednek meg. A nagyobb könyvtárak a miniszámítógépekre támaszkodhatnak, a kisebb könyvtárak pedig vagy együttműködhetnek egy-egy nagyobbal, hogy annak a gépkapacitásából részesüljenek, vagy hozzáférhetnek a központi géphez, vagy – ami talán a legrealisabb megoldás – saját mikroszámítógépet vásárolhatnak.

1. ábra Dán felsőoktatási könyvtárak – közös rendszer

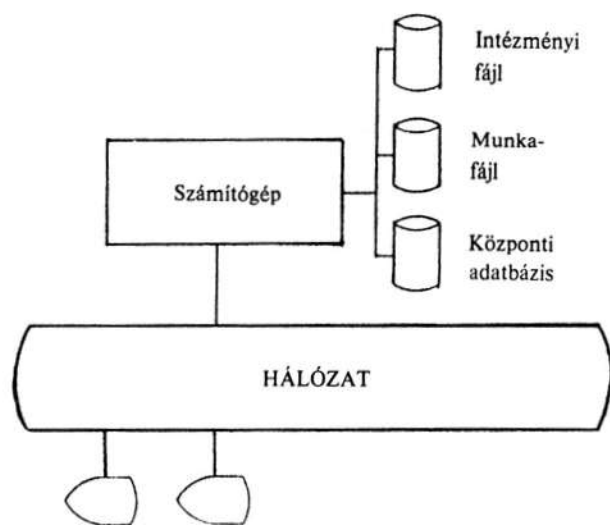
Közművelődési könyvtárak

A fejlődés 1984-ig Dániában

Valamennyi dán könyv bibliográfiai rekordjainak előállítását a Dán Nemzeti Bibliográfia számára központilag végzi a Dán Könyvtári Hivatal. A külföldi beszerzések katalogizálása decentralizáltan történik, de az állományok bejelentésekor a könyvtáraknak egy közösen jóváhagyott szabványt kell követni.

A hetvenes évek közepén a *Dán Könyvtári Hivatal* elkezdte egy dán és külföldi címetek egyaránt tartalmazó központi adatbázis léterhozását. A legelső tervjavaslatban, szereplő teljesen integrált FAUST rendszert a dán könyvtárosok nem hagyták jóvá, 1978-ban a tervet feladták.

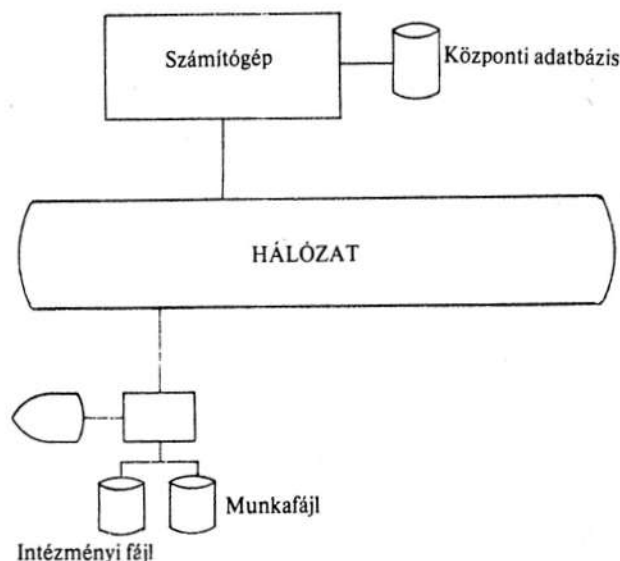
A közművelődési könyvtárak gépesített bibliográfiai rendszerére vonatkozó új tervjavaslatot 1982-ben mutatták be. A rendszer moduláris felépítésű, ami lehetővé teszi, hogy az egyes könyvtárak saját igényeiknek megfelelően, fokozatosan implementálják. Sőt, a könyvtárak szabadon választhatnak a centralizáció (2. ábra) és decentralizáció (3. ábra) különböző fokozatai között. A dán helyhatóságok adatfeldolgozóközpontja, a *Kommunedata* kezeli a központi karbantartó rutinokat és működteti a központi számítógépet.

2. ábra A centralizált koncepció

1983 nyarán került piacra az első egység, az ún. kereső modul. Lehetővé teszi a párbeszédet a központi adatbázissal, amely egyebek között tartalmazza a Dán Nemzeti Bibliográfia rekordjait.

A teljes adatbázis online kereshető. A kereső nyelv a CCL. Mindemellett nagyon kevés könyvtár csatlakozott a rendszerhez. Ennek két oka van. Egyrészt a dán közművelődési könyvtárak pénzügyei a helyi hatóságok felügyelete alatt állnak, az utóbbi években uralkodó takarékoság pedig nem biztosított fedezetet a gépesített könyvtári rendszerek fejlesztésére. A helyi vezetés az egyes könyvtárak döntésére bízta, csökkentik-e szerzeményezési keretüket a számítógépes rendszerek bevezetése javára. Másrészt a szakszervezetek új egyezmények megkötését követelik információs technológiák bármiféle bevezetése előtt, ilyen egyezmény aláírására pedig 1984 márciusáig nem került sor. Sok könyvtár az egyezmény hatályba lépése utánra halasztott minden döntést az automatizálással kapcsolatban.

3. ábra A decentralizált koncepció

A közművelődési könyvtárak a többi skandináv országban

Svédországban rendelkezésre áll a Svéd Könyvtárellátó Iroda katalogizálási és kölcsönzésnyilvántartási rendszere (BUMS), amely már néhány éve működik és számos könyvtárat foglal magába. Norvégiának egy BIBBI nevű online kereshető bibliográfiai adatbázisa van, ezt a Norvég Könyvtárellátó Iroda tartja fenn. Svédországban és Norvégiában a nemzeti bibliográfiát a nemzeti könyvtár állítja össze, mindkét fájl online kereshető, Svédországban a LIBRIS, Norvégiában pedig az Oslo Egyetemi Könyvtár révén. Finn-

országban a kutatóintézeti és felsőoktatási könyvtárak gépesítési egységei felelősek egy hasonló adatbázis építéséért és fenntartásáért, ezt szintén online lehet keresni.

A fejlődés várható irányzatai a dán közművelődési könyvtárakban

A jelenlegi tervek moduláris felépítésű rendszerek gondolatát tették magukévá. A katalogizálási és kölcsönzés-nyilvántartási modul két éven belül várható. Időközben a Dán Könyvtári Hivatal fedezte egy kétéves kutatás költségeit, amelynek egy olyan javaslat lesz az eredménye, hogy legyen lehetőség téma szerinti keresésre a központi adatbázisban, ami viszont a DANMARC formátum kiterjesztését fogja maga után vonni, hogy az ilyen keresések ne legyenek korlátozva a hagyományos osztályozási rendszerekre.

A fejlődés általános irányzatai Dániában

Az eddigiek mutatják, hogy a kutatóintézeti, ill. felsőoktatási és a közművelődési szektor nemcsak különbözik, hanem mindkettőn belül is a rendszerek változatossága található. Bizonyos szabványosítási tervek azonban megfontolás tárgyát képezik.

A keresőnyelv

Minkét könyvtári szektor azt jelezte, hogy a keresőnyelv szabványosítása kívánatos volna. A CCL-re vonatkozó készülőben lévő nemzetközi szabvány alapja lehet egy dán CCL szabványnak, és így megszűnhetnek azok az eltérések és összeegyeztethetetlen különbségek, amelyek a dán CCL-alapú keresőnyelveket ma jellemzik.

Téma szerinti keresés

Az egész könyvtári közösség részéről nagy érdeklődést váltott ki az a terv, hogy a bibliográfiai rekordok bővüljenek további információkereső nyelvi szavakkal, deskriptorokkal vagy szabad, tárgyszavakkal. A találatok pontosságának és teljességének gondos értékelését javaslatok követik majd. A dán könyvtárosok ismerik a teljes szöveges rendszerek, az ötödik generációs számítógépek és a szakértői rendszerek nyújtotta lehetőségeket, de úgy érzik, hogy az említett javaslatok

révén jóval előbb jutnak hatékony keresési eszközhöz, mint amikor a többi rendszer elérhetővé válna.

A dán TELEDATA terv

A TELEDATA a Prestel dán megfelelője. Két éven át a dán Telecom kísérletileg üzemeltette, számos könyvtár és magánember fizette elő. A kísérletet most értékelik, kedvező értékelés esetén az lesz a döntés, hogy a rendszer általánosan hozzáférhető legyen. Most kezdődött vita azokról a hatásokról, amelyeket a TELEDATA gyakorolhat a telekommunikációs hálózatokra és a könyvtári szolgáltatásokra, a gépesített rendszereket is beleértve.

A fejlődés általános irányzatai Skandináviában

A figyelem az északi MARC szalagok osztott hasznosításának lehetőségeire összpontosul, párhuzamosan a BNB MARC és a LCMARC szalagok felhasználásával. A javuló telekommunikációs lehetőségek a szorosabb nemzetközi kapcsolatokra hajló irányvonalat támogatják. Minden egyes országon belül nemzeti telekommunikációs hálózatok kialakítása folyik. Ez idáig Dánia az egyetlen skandináv ország, amelynek a nyilvános adatátviteli hálózata csomagkapcsolást (DATA-PAK) és vonalkapcsolást (DATEX) egyaránt megenged.

Miközben mindegyik ország fejleszti saját egyedi gépesített rendszereit, tudatában vannak, hogy máshol más irányzatok élnek: a NOR-DINFO (Nordic Council for Scientific Information and Research Libraries = a Tudományos Információ és a Kutatóintézeti Könyvtárak Északi Tanácsa) olyan szervezet, amely a Skandináv országokban folyó fejlesztések koordinálására törekszik.

Irodalom

1. SOLVBERG, I.: Library automation in Norway — some main projects = *Electronic Library*, 1. köt. 1. sz. 1983. p. 69-82.
2. SORENSEN, B.: Library automation — its impact on library services, working conditions and employment = *Scandinavian Public Library Quarterly*, 16. köt. 1. sz. p. 8-13.
3. CASEY, M.: Packet switched data networks: an international review = *Information Technology: Research and development*, 1. köt. 3. sz. 1982.

4. HALLGREN, S.: The Swedish public library network: some second thoughts = Future of Library Networks. Essen, Gesamthochschulbibliothek Essen, 1982. p. 223-234.
5. OKER-BLOM, Th.: The role of NORDINFO in promoting online activity. NORDINFO-origins and control = IATUL Proceedings, 14. köt. 1982. p. 59-62.
6. PEDERSEN, E. P.: The ALIS system = IATUL Proceedings, 14. köt. 1982. p. 125-127.
7. SHAUGHNESSY, Th. W.: Technology and the structure of libraries = Libri, 32. köt. 2. sz. 1982. p. 149-155.
8. TORNUDD, E. - WANTING, B.: Tenth Anglo-Scandinavian Public Library Conference on New Technology and New Media in Public Libraries, 1982. p. 122
9. NUOTIO, S.: The Finnish way of public library automation = Scandinavian Public Library Quarterly, 13. köt. 4. sz. 1980. p. 116-119.
10. DAHL, M.: The Scandinavian countries data-base policy and its implementation = International Forum on Information and Documentation, 4. köt. 4. sz. 1979. p. 13-15.

/SINDING, E. - ORNAGER, S.: Computer-based library systems in Scandinavian countries with focus on the danish libraries = Program, 18. köt. 4. sz. 1984. p. 334-341./
(Szöllősy Éva)

Információs ügynökök – kitekintéssel az indiai helyzetre

Új, információs korszakba lépő társadalmunk az információ mint eladható árucikk fogalmát is mindinkább elfogadja. Az információk "produce-rei" közé azok tartoznak, akik az információt géppel olvasható formában szolgáltatják, akik elősegítik az információ szétsugárzását a távközlési eszközök és a szoftver biztosításával, végül pedig azok, akik képesek az információt gazdaságosan és gyorsan megszerezni, és a felhasználó által kívánt formában "újracsomagolni".

Az információs iparnak ez az "újracsomagoló" ága az utóbbi 5-7 év alatt jelentékeny növekedésen ment át. Szolgáltatásait, illetve szolgáltatóit különbözőképpen hívják (*1. táblázat*).

1. táblázat

információs ügynök	(Information Broker)
információs tanácsadó	(Information Consultant)
információs szakember	(Information Specialist)
információs viszonteladó	(Information Retailer)
tájékoztató szolgálat	(Information Service)
könyvtári tanácsadó	(Library Consultant)
könyvtári kutató szolgálat	(Library Research Service)
üzviteli tanácsadó	(Management Consultant)
információs tanácsadó szakember	(Consulting Information Specialist)
információs tanácsadás	(Information Consultancies)

Az információs ügynök – tevékenységét összegezve – az a személy, aki kérésre megrendelésre keresi a választ, miközben minden elérhető forrást felhasznál. Azt is mondhatjuk, hogy olyan segíteni kész szakember, aki megfelelő honoráriumért a vásárló szükségleteihez és óhajaihoz messzemenően igazodó információcsomagot állít össze.

Az utóbbi néhány évben számos információs szolgálat bukkant fel sok országban, főleg az USA-ban. Szolgáltatnak kutatóknak, politikusoknak és tervezőknek, főként azoknak, akik tisztában vannak az égető információhiánnyal, illetve az információhoz való hozzájutás bonyolultságával. Ezek a szolgáltatások az 5 percet sem igénylő kérések megválaszolására éppen úgy vállalkoznak, mint a több napi munkát követelő kérések kielégítésére. Az információs ügynökök általában a következő szolgáltatásféléseket kínálják: adatbáziskutatás, dokumentumszolgáltatás, információkutatás és -elemzés, információs menedzselés stb.

E szolgáltatások legtöbbje magánkézben van, de néhány nagyobb könyvtár is üzemeltet térítéses szolgáltatásokkal foglalkozó osztályokat.

Hogy miért alakultak ki ezek a térítéses információ-szolgáltatások, annak legfőbb oka az információrobbanás. A második ok a jelenlegi könyvtárak és információs központok szervezési hiányosságaira vezethető vissza. A harmadik ok: a térítéses információ-szolgáltatások más jellegűek, mint a könyvtári és információs intézeti szolgálatok. Egyszerűen fogalmazva: információt szolgáltatnak, nem pedig könyvet, folyóiratot és egyéb dokumentumot.

A térítéses szolgáltatások előnyös jellegzetesége, hogy az összes lehetséges releváns és hozzáférhető forrást felhasználják, csakhogy megbízóik kéréseire minél kielégítőbb választ adjanak. Ennek érdekében belső gyűjteményt építenek ki, számítógép terminált bérelnek, adatbázisokat előállít, illetve szolgáltató cégekkel kötnek meg-